

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія

**ПЕДАГОГІКА
СОЦІАЛЬНА РОБОТА**

Випуск 24

Ужгород – 2012

УДК 371; 378; 364
ББК 88.8

Науковий вісник Ужгородського національного університету:
Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». – № 24

Редакційна колегія

Головний редактор:	<i>Козубовська І.В. доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціології і соціальної роботи УжНУ</i>
Заступник головного редактора:	<i>Бартош О.П. кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціології і соціальної роботи УжНУ</i>
Відповідальний секретар:	<i>Опачко М.В. кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки УжНУ</i>
Члени редколегії:	<i>Гвоздяк О.М. кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри німецької філології УжНУ Завгородня Т.К. доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки УжНУ Староста В.І. доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки УжНУ Щербан Т.Д. доктор психологічних наук, професор кафедри психології УжНУ Поліщук В.А. доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи Тернопільського національного педагогічного університету ім.В.Гнатюка Поліщук Ю.Й. доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки Тернопільського національного педагогічного університету ім.В.Гнатюка</i>

Рекомендовано до друку Вченою Радою
Ужгородського національного університету,
протокол № 7 від 30 серпня 2012 року

Журнал включено до переліку наукових фахових видань
з педагогічних дисциплін, затвердженого постановою
Президії ВАК України № 1-05/4 від 26 травня 2010 року.

© Ужгородський національний університет, 2012

З М І С Т

Алмашій Іван. ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ МУЛЬТИМЕДІЯ ПРИ ПІДГОТОВЦІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ЕКОЛОГОТУРИСТИЧНИХ ПОДОРОЖЕЙ.....	9
Андрющенко Тетяна. АКСІОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	12
Афанасьєв Дмитро. ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ СУБ'ЄКТА ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖЕВИХ СПІЛЬНОТ	15
Бартош Олена. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА З БЕЗРОБІТНИМИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ.....	18
Бєлєцька Ірина. КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА.....	22
Бопко Ігор. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	25
Ваколя Зоряна. ПАРТІЙНА ПРЕСА МІЖВОЄННОГО ЗАКАРПАТТЯ (1919 – 1939) ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ.....	28
Ваколя Тетяна. ДІАГНОСТИКА ДОСЛІДНИЦЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	31
Вовканич Маргарита. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	34
Габовда Анжеліка, Кравченко Тетяна. ІСТОРИКО-СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ	36
Грабовська Тетяна, Грабовський Олександр, Соломка Едуард. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ	39
Данко Дана. КОМПОНЕНТИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ МЕДИКО- СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	43
Демчак Мар'яна. ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ У МУКАЧІВСЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕДЖІ: ДОСВІД МИНУЛОГО ТА ПОДАЛЬШІ ПЕРСПЕКТИВИ.....	45
Желанова Вікторія. ЛЕКЦІЯ КОНТЕКСТНОГО ТИПУ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ВНЗ	48
Жиленко Руслан. СИСТЕМА ПРИЯТЕЛІВ: ТЕОРІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ	52
Зобенько Наталія. СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ДІАГНОСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА.....	55
Караман Олена. ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНОЛІТНІМИ ЗАСУДЖЕНИМИ В ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ЗАКЛАДАХ	58
Кізін Ірина. РЕКОНСТРУКЦІЯ МОДЕЛЕЙ ХУДОЖНЬО-ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ У РЕФОРМАТОРСЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ.....	62
Кіш-Вайда Ганна. ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ БАР'ЄРІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	65
Кобрій Ольга. ТВОРЧЕ ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У СУЧАСНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ.....	66
Ковач Артур. ПРОБЛЕМА УКОМПЛЕКТУВАННЯ ШКІЛ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСИ ПЕДАГОГІЧНИМ СКЛАДОМ (1919-1923 pp.)	69
Козубовський Ростислав. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ПРОЦЕСІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..	72
Костюк Мирослава. ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ТА НАВИЧОК МОВЛЕННЯ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКИХ ФАКУЛЬТЕТІВ ЗАСОБАМИ ДИСЦИПЛІНИ "АНГЛІЙСЬКА МОВА"	74

Кофанова Олена. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ХІМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ-ЕКОЛОГІВ У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ	77
Краснова Наталія. ВИХОВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	83
Кухта Марія. ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ Ю.ГУЦИ-ВЕНЕЛІНА	87
Лабінська Богдана. ІСТОРИЧНИЙ ТА ЛОГІЧНИЙ ПРИНЦИПИ ЯК МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (1867–1939 рр).....	89
Леврінц Маріанна. ПРОФОРІЄНТАЦІЯ ТА ДОПРОФЕСІЙНА ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УГОРЩИНІ.....	92
Марфинець Надія. АНАЛІЗ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ З ЛІТЕРАТУРНОГО КРАЄЗНАВСТВА (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТТЯ)	94
Машкаринець-Бутко Анжеліка. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ НА ЗАКАРПАТТІ У ПОВОЄННІ РОКИ	98
Мельничук Ірина. АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ.....	101
Михайлишин Уляна. ОЗНАЙОМЛЕННЯ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ ІЗ ФРАЗЕОЛОГІЧНИМИ ОДИНИЦЯМИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ОРНІТОЛОГІЙНОГО ЗМІСТУ	104
Мішак Валентина. ОРГАНІЗАЦІЯ РЕЛІГІЙНОЇ ОСВІТИ В АВСТРИЙСЬКІЙ ШКОЛІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО КУРИКУЛУМУ	107
Ніколайчук Наталія. ОРГАНІЗАЦІЯ І ЗМІСТ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ	110
Олексюк Марія. ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ У ГАЛУЗІ ДЕКОРАТИВНО- УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА.....	112
Олійник Галина. ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПОЛЕ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У СФЕРІ ОСВІТНЬО-ДОЗВІЛЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З УЧНЯМИ СЕРЕДНЬОГО ВІКУ	115
Палихата Елеонора. СТРУКТУРА УРОКУ ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	119
Пелін Олександр. ЕТНІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ХОЛОНОМНОЇ ПАРАДИГМИ	122
Петришин Людмила. ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ.....	125
Повідайчик Оксана, Повідайчик Михайло. ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ	128
Попович Анна. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “ДЕІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ”	130
Розлуцька Галина, Опачко Магдалина. ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ: АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	133
Розман Ірина. ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ	137
Романовська Людмила. ФОРМИ І МЕТОДИ ПІДТРИМКИ ДИТЯЧОГО І МОЛОДІЖНОГО РУХІВ В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ.....	141
Рюль Вікторія. СПЕЦИФІКА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ТРАНСКОРДОННОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЮ	144
Сідун Лариса. ЕТАПИ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ В США.....	148
Сідун Мар'яна. ДО ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ МОВЛЕННЄВИХ СИТУАЦІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	150

ВИХОВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Краснова Наталія Павлівна

м.Луганськ

У статті розкривається поняття навчальної діяльності в умовах виправної установи. Також характеризується мотивуючі чинники, які впливають на цей процес; надаються основні дидактичні принципи на яких базується навчальна діяльність засуджених; надано класифікація основних методів навчання: словесні (розповідь, пояснення, бесіда, лекція, самостійна робота з підручниками та книгами); наочні (спостереження, демонстрація наочної допомоги, кінофільми, діафільми); практичні (усні і письмові вправи, графічні і лабораторні роботи, експеримент).

Ключові слова: навчальна діяльність, дидактичні принципи, методи навчання, форми навчання.

Соціальна переорієнтація пенітенціарної системи потребує від Державної пенітенціарної служби нових кардинальних змін у змісті та напрямках роботи із засудженими.

Аналіз наукової літератури з обраної проблеми показав, що дослідження злочинності як однієї з форм девіантної поведінки присвячені роботи Б. Голубцова, А. Ковальової, В. Панкратова; структуру та діяльність пенітенціарних систем дослідили А. Зубков, Л. Беляєва, В. Філіпов; Розкриття особи злочинця відображено в роботах В. Кудрявцева; визначення та обґрунтування методів спілкування із засудженими можна знайти у дослідженні В. Ступакова.

Однак, проблема виховання засуджених у навчальній діяльності не є досить розкритою у науковій літературі, що й зумовило вибір теми нашої статті, мета якої – охарактеризувати вплив педагогічної, зокрема, навчальної діяльності на виправлення засуджених

Навчальній діяльності належить значне місце у виправленні засуджених. Вона робить позитивний вплив на засуджених, сприяє розвитку у них моральних якостей, розширює поле їх колективної діяльності та спілкування. Успіхи в навчальній діяльності підвищують соціальний престиж засуджених, укріплюють їх положення в колективі, сприяють самоствердженню суспільно корисними засобами. У ході навчання засуджені вступають у взаємодію не тільки з певною сукупністю фактів, відомостей у вигляді теорій, законів, правил і так далі, але і організатором цього процесу – вчителем, а також з іншими засудженими. У процесі цієї взаємодії встановлюються смислові, емоційні й психологічні контакти, службові джерела формування колективних взаємин і спілкування між ними. У результаті засуджені не просто набувають нових знань, але і збагачують досвід колективної діяльності, вступають у нові взаємодії з навколишньою дійсністю.

Під навчальною діяльністю в умовах виправної установи слід розуміти форму активного ставлення до навчання, спрямованого на розвиток у засуджених розумових сил, інтелектуальних відчуттів, психічних процесів, дарувань пізнавальних інтересів, формування світогляду, етичних властивостей і якостей [4].

Слід зазначити, що навчальна діяльність в умовах виправного закладу має свою специфіку. Вона визначається ізоляцією засуджених від життя людей, що знаходяться на волі, від широкої суспільної практики соціального будівництва, діяльністю малих груп, що негативно впливають на її організацію, низьким рівнем пізнавальної активності засуджених тощо.

Дослідження свідчать, що між рівнем виправлення і ставленням засуджених до навчальної діяльності існує певна залежність: чим вище рівень виправлення, тим сумлінне відношення засудже-

них до навчання, і навпаки, чим засуджені більш сумлінно ставляться до навчальної діяльності, тим вище рівень їх виправлення.

При вивченні процесу виховання в навчальній діяльності необхідно встановити ті мотивуючі чинники, які роблять вплив на цей процес. Виявлено чотири групи мотивів.

Перша група пов'язана з суспільною спрямованістю: учусь, щоб мати середню освіту; поступити згодом в технікум, ВНЗ; довести своє виправлення; підвищити свій загальноосвітній і культурний рівень.

Друга група пов'язана з винагородою за навчання: звільнитися умовно-достроково; навчання дає додаткові пільги; схвалення оточуючих.

Третя група пов'язана з уникненням певних санкцій: учусь, тому що примушують; не хочу бути покараним.

Четверта група носить нейтральний характер: все одно нічого робити; учусь, щоб забути [6].

Таким чином, існують мотиви, які пов'язані з суспільною (1-а група), егоїстичною (2-а і 3-а групи) і нейтральною спрямованістю (4-а група).

Мотивація навчальної діяльності засуджених робить певний вплив на рівень розвитку етично виховуючого колективу. Простежується і така закономірність: відсоток засуджених з егоїстичною спрямованістю виявляється великим в колективі з низьким рівнем розвитку. У той же час засуджені з суспільною мотивацією більшою мірою опиняються у виховуючому колективі з вищим рівнем розвитку.

Таким чином, засуджені з вузькоегоїстичною мотивацією навчальної діяльності протистоять суспільно значущим прагненням і справам колонії, вони породжують негативну атмосферу і асоціального мікроклімат.

Реалізація тієї або іншої мотивації пов'язана з подоланням різних труднощів, які можна об'єднати у чотири основні блоки: 1) труднощі, пов'язані з самою навчальною діяльністю; 2) труднощі, пов'язані з відношенням до себе; 3) труднощі, пов'язані з відношенням до інших людей; 4) труднощі, що витікають з покарання [8].

Ці блоки труднощів мають пряме відношення до виховного процесу. Дійсно, діяльність, відносини, умови покарання можуть як гальмувати виховний процес, так і сприяти його розвитку. Все залежить від того, якими способами і методами долатимуть ці труднощі засуджені. Подолання засудженими цих труднощів позитивними способами сприяє виробленню у них етичних якостей, колективістській мотивації, морально стійкій позиції. Готовність засуджених долати труднощі позитивними способами створює позитивні тенденції у виховному процесі.

Існує також пряма залежність між готовністю засуджених долати труднощі в навчальній діяльності і рівнем виховання. Чим сильніше така готовність, тим вище рівень розвитку виховного процесу, і, навпаки, якщо в колективі сформована позитивна громадська думка, вірні етичні і етичні норми поведінки, колективістській взаємини між засудженими, то подолання труднощів здійснюється найуспішніше.

Таким чином, навчальна діяльність є важливим засобом процесу виховання у виправній установі. Щоб ця діяльність давала позитивні результати, необхідно: а) щоб її мета усвідомлювалася засудженими як єдина, така, що вимагає об'єднання зусиль всього колективу; б) щоб в процесі діяльності між членами колективу

утворювалися відносини взаємної відповідальності і залежності; в) щоб контроль за діяльністю частково здійснювався самими засудженими; г) створення в колективі атмосфери доброзичливості, товариської взаємодопомоги, відповідального відношення не тільки до особистої долі, але і до успіхів або невдач всього колективу [5].

Тому в даному випадку замість традиційної формули навчання „вчитель – учень” передбачається складніші співвідношення „вчитель – колектив – учень”.

Застосовуючи системно-структурний підхід до підвищення ефективності виховання в навчальній діяльності, можна стверджувати, що замість традиційної системи управління процесом навчання існує інша, де всі зовнішні дії (навчальні програми, інструкції, вказівки, розпорядження директора школи), що управляють, трансформуються в дію вчителя на колектив і через нього – на учня. Зворотна інформація про успішність і поведінку і колективу поступає до вчителя, який коректує діяльність, змінюючи форми і методи навчання. У даному випадку суб'єктами навчальної діяльності є не тільки вчитель і учень, але і колектив класу. При такому підході навчальна діяльність стає колективною, пізнавальною. Саме така діяльність сприяє розвитку виховного процесу, переходу його з одного (нижчого) рівня на інший (вищий).

Навчальна діяльність припускає створення в класі такої системи відносин і спілкування, де немає місця для хворої співпраці, зневажливого відношення до оточуючих. У основі такої діяльності лежать активна співпраця у навчанні, спільна робота з метою оволодіння знаннями, виховання культури спілкування і взаємин.

Принципами навчальної діяльності називають систему початкових керівних положень, дотримання яких забезпечує функціонування навчального процесу. Дидактичні принципи виражають закономірності процесу навчання, визначаються цілями виховання і спираються на передовий досвід педагогічної діяльності.

Навчальна діяльність у виправних установах забезпечується на основі наступних дидактичних принципів.

Принцип виховання і всебічного розвитку особи в процесі навчальної діяльності витікає з того, що навчання обумовлено потребами суспільства у всебічно розвиненій особі. Цей принцип виражає необхідність формування у засуджених вірного світогляду і моральності.

Принцип науковості навчальної діяльності спирається на закономірний зв'язок між змістом науки і навчальної дисципліни. Цей принцип вимагає, щоб зміст навчання знайомив учнів з відповідними галузями науки, розвивало у засуджених, що вчать, уміння і навички наукового пошуку.

Принцип зв'язку навчальної діяльності з життям, практикою. Навчання повинно здійснюватися в тісному зв'язку з розкриттям шляхів застосування наукових ідей в промисловості, сільському господарстві, в суспільному житті. Цей принцип спирається на положення дидактики про єдність теорії і практики. Він припускає тісний зв'язок навчання засуджених з продуктивною працею.

Принцип систематичності і послідовності навчальної діяльності витікає з вимоги, щоб знання, уміння і навички формувалися в системі, в певному порядку, коли кожен елемент навчального матеріалу логічно пов'язувався з іншими, подальше спиралося на попереднє, готувало до засвоєння нового.

Принцип доступності вимагає, щоб навчання будувалося на рівні реальних навчальних можливостей учнів-засуджених, щоб вони не випробували інтелектуальних, фізичних, моральних переважань, що негативно позначаються на їх здоров'ї та психіці. Разом з тим принцип доступності жодною мірою не означає, що зміст навчання повинен бути спрощеним, елементарним.

Принцип свідомості і активності учнів при керівній ролі вчителя. Для процесу навчання закономірною є єдність викладання і учення. Даний принцип враховує цю закономірність. Суть принципу полягає в тому, щоб забезпечити оптимальне сприятливе

співвідношення педагогічного керівництва і свідомої творчої праці учнів в навчанні.

Принцип наочності навчальної діяльності. Досвід показав, що ефективність навчання залежить від ступеня залучення до сприйняття всіх органів чуття людини. Ця закономірність знайшла свій вираз в дидактичному принципі наочності. Наочність навчання забезпечується використанням різноманітних ілюстрацій, демонстрацій, лабораторно-практичних робіт.

Принцип міцності результатів навчальної діяльності, по-перше, вимагає, щоб міцним був не тільки освітній, але і виховний і розвиваючий ефект навчання. По-друге, цей принцип припускає, що навчання забезпечить свідомість придбаних знань. По-третє, він орієнтує навчання на забезпечення дієвості знань, умінь, навичок і способів поведінки.

Принцип колективного характеру навчальної діяльності і обліку індивідуальних особливостей учнів виражає необхідність виховувати учнів-засуджених на основі інтересів суспільства, створювати умови для активної роботи учнів в колективі і в той же час індивідуально підходити до кожного. Індивідуальний підхід враховує особистісні особливості засудженого з метою залучення його до колективної роботи.

Принцип позитивного емоційного фону навчальної діяльності. Існує закономірний зв'язок між відношенням учнів до учення і його успішністю. У зв'язку з цим навчання покликано виховати в учнів захопленість наукою, технікою, працею, мистецтвом, спортом, щоб будь-яка діяльність супроводжувалася емоційними переживаннями [2].

Приведена система принципів не є остаточно встановленою. Дидактика розвивається, постійно удосконалюється система загальної освіти, вводяться нові навчальні програми, з'являються нові дидактичні принципи. Слід підкреслити, що тільки сукупність всіх принципів забезпечує ефективність навчальної діяльності. Неприпустимо вважати той або інший принцип універсальним. Так само недооцінка окремих принципів вестиме до зниження ефективності навчання.

Активізувати навчальну діяльність учнів, підсилити виховний аспект його дозволяє застосування вчителем різних методів і прийомів. Методи навчальної діяльності – це способи роботи вчителя і учнів, за допомогою яких досягається засвоєння такими, що вчать, знань, умінь і навичок, формується світогляд і розвиваються здібності. Метод відрізняється від педагогічного прийому. За допомогою різних методів учні засвоюють основний зміст учбового матеріалу. Прийоми ж дозволяють поглибити засвоєння окремих питань. Методи взаємодіють в організації навчальної діяльності, один метод припускає „роботу” іншого методу. При цьому слід мати на увазі, що жоден метод не дає прямого навчального результату, спочатку застосування методу викликає певну діяльність учнів, вносить ті або інші зміни до учбової діяльності, і тільки потім, як результат цієї діяльності, у учнів виникають знання, уміння і навички. У цьому сенсі кожен метод представляє засіб управління механізмом процесу навчання.

У галузі методів навчальної діяльності йде постійний пошук. Пропонуються різні угруповання методів. Залежно від підстави угруповань класифікація методів навчання буде різною. Найбільш прийнятною в теорії і практиці є класифікація методів за видами діяльності вчителя і учнів, за джерелами отримання знань, умінь і навичок учнів.

Відповідно до цієї класифікації основні методи навчання можна об'єднати в наступні групи. 1) Словесні методи: розповідь, пояснення, бесіда, лекція, самостійна робота з підручниками і книгами. 2) Наочні методи: спостереження, демонстрація наочної допомоги, кінофільмів, діафільмів. 3) Практичні методи: усні і письмові вправи, графічні і лабораторні роботи, експеримент [1].

Розповідь – це такий вид систематичного викладу, при якому повідомляється фактичний матеріал про яке-небудь явище або

подію, характеризується діяльність історичних осіб або учених. Існує декілька видів розповіді: описовий, науково-популярний, художній.

Пояснення – це доказовий виклад вчителем того або іншого закону, правила, ходу вирішення завдань, а також аналіз відповідних явищ природи, історичних подій, художніх творів тощо. Сюди ж відноситься й інструктаж. Пояснення виступає як в чистому вигляді, так і як складова частина розповіді, бесіди, лекції.

Лекція (застосовується, як правило, в старших класах) – систематичний, послідовний виклад вчителем теми, проблеми, розділу навчального курсу або науки. Лекція присвячується крупним і принципово важливим питанням навчальної програми. Вона не повинна бути переобтяжена фактичним матеріалом в збиток висновкам.

Залежно від дидактичних цілей лекції можуть бути вступними, проблемними, оглядовими, узагальнюючими. Вони розрізняються по своїй побудові, прийомам викладу матеріалу, характеру узагальнень і висновків. Вступна лекція намічає основні проблеми великої теми або розділу. В неї включаються основні питання, з'ясування яких дозволяє краще засвоїти матеріал подальших тем або самостійно розібратися в ньому. Оглядова лекція є основним методом вивчення декілька тем програми. Вона застосовується і при викладі відомостей, що мають інформаційне значення. Якщо для вступної лекції найбільш типові різні прийоми узагальнень, установок, оцінних висновків, то оглядовій лекції властиві елементи оповідання і опису, що поєднуються з аналізом і узагальненнями. Основним в оглядовій лекції є вміння так відібрати і згрупувати матеріал, щоб підготувати учнів до логічного розуміння закономірностей. Узагальнююча лекція систематизує широке коло знань, що отримуються учнями в процесі вивчення тієї або іншої теми. Проблемними називають лекції, присвячені актуальним питанням конкретної науки. Вони читаються не з усіх питань навчальної програми, а присвячуються лише окремим, найбільш актуальним проблемам навчальної дисципліни.

Бесіда – діалогічний метод, при якому вчитель за допомогою питань підводить учнів до засвоєння знань, закріпленню, перевірці та застосуванню навчального матеріалу. Використовуються різні види бесід: за повідомленням нових знань, відтворенню колишніх знань учнів, обговоренню нових фактів, повідомлених вчителем, роботі над поняттями, узагальненню і систематизації матеріалу, застосуванню знань.

Підручник і книга є головними джерелами письмової інформації, засобами самоосвіти.

При ілюстрації і демонстрації учням пред'являються предмети в натурі, в образотворчій і символічній наочності. Широко використовуються наочна допомога і технічні засоби навчання.

Вправа – це виконання завдання письмово або усно.

Практична або лабораторна робота – метод отримання учнями інформації в процесі вирішення пізнавальних завдань.

Таким чином, існують різні методи навчання, які використовуються в поєднанні один з одним. Вибір методу визначається освітньою і виховною метою, змістом і своєрідністю навчального матеріалу, віком учнів, рівнем підготовки вчителя.

В процесі навчання засуджених велике значення мають виховні можливості окремих методів. Слово вчителя – найдоступніший і поширеніший інструмент навчання. Яскраве, живе слово вчителя викликає в свідомості засуджених розкаєння в скоєному злочині, прагнення стати краще. Воно активізує увагу, пам'ять, відчуття учнів. Емоційність розповіді, бесіди, лекції дозволяє учням побачити відношення вчителя до предмету, що викладається ним, і має на них велику виховну дію.

Значне розповсюдження в практиці навчання засуджених отримав метод проведення уроків шляхом дискусії. Уроки-диспути викликають великий інтерес у правопорушників і при ретельній їх підготовці дають позитивний результат.

Підручники, книги, довідкова література є важливим джерелом отримання знань. Засуджені в більшості своїй люблять читати. Завдання вчителя – навчити їх вірно користуватися книгами, підручниками, довідниками. У педагогіці розроблена методика роботи з книгою, яка залежить від мети, поставленої вчителем. Уміння працювати з книгою розвивається і удосконалюється під час уроків і позаурочних заходів.

Наочні методи навчання широко застосовуються в роботі із засудженими. Вони дозволяють здійснювати зв'язок навчання з життям. Особливо важливо при цьому вміло використовувати життєвий і виробничий досвід учнів. Прийоми порівняння, зіставлення при спостереженні виробничих процесів полегшують учням процес осмислення, підвищують міцність запам'ятовування навчального матеріалу. В зв'язку з цим зростає роль демонстрації наочної допомоги, кінофільмів та ін.

Згідно правилам внутрішнього розпорядку, засуджені обмежені у вільному часі. Тому вони майже не мають можливості працювати самостійно поза уроками. Педагог враховує цей чинник, вивчаючи з учнями основний матеріал на уроці. З метою закріплення отриманих теоретичних знань, умінь і навичок застосовується метод вправ, проводяться практичні і лабораторні роботи. Велике виховне значення має чітка організація проведення практичних і лабораторних робіт.

Навчання на будь-якому етапі: у середній школі, училищі, технікумі, вузі або на курсах – організовується в різних формах. Питання про форми навчання є одним з важливих, тому в дидактиці він завжди знаходиться в центрі уваги. Термін „форма“ у філософському розумінні означає зовнішній вираз діяльності. Форми навчання є зовнішнім виразом узгодженої діяльності вчителя і учнів, здійснюваною в становленому порядку і певному режимі.

З розвитком загальноосвітньої школи, зміною завдань і змісту освіти міняються і форми організації навчання. Спочатку переважала індивідуальна форма навчання. Із збільшенням числа учнів виникла класно-урочна система навчання. Класною вона називається тому, що вчитель проводить навчальні заняття з групою учнів певного віку, такою, що має постійний склад і званою класом. Урочною – тому, що навчальний процес проводиться в строго певні відрізки часу – уроки. Після кожного уроку влаштовується перерва. Класно-урочна система витримала перевірку часом. Вона має такі педагогічні переваги: забезпечує організаційну чіткість і впорядкованість педагогічного процесу, ідейно-емоційний вплив особи вчителя на учнівський колектив, своєрідне змагання розумів при колективному добуванні знань. Вона відкриває простір для формування колективістських відносин, що є дуже важливим в місцях позбавлення волі.

Дидактика вважає урок основною формою навчання в школі. Це пояснюється перевагами уроку перед іншими формами навчання. Основними з них є наступні. Урок дозволяє вчителю систематично і послідовно висловлювати навчальний матеріал, розвивати розумові здібності учнів, формувати їх світогляд. На уроці учні оволодівають не тільки системою знань, але й методами пізнавальної діяльності. Це, у свою чергу, є важливою умовою включення учнів в активну освітню діяльність і самостійну роботу при оволодінні знаннями. Урок дає багато можливостей для виховання учнів.

Таким чином, робота загальноосвітніх шкіл в місцях позбавлення волі за кабінетною системою, використання на практиці передових методів навчання помітно впливають на поліпшення якості уроків, на формування етичної свідомості і наукового світогляду засуджених.

Педагогічне управління навчальною діяльністю засуджених – складна комплексна діяльність, яка охоплює вирішення навчальних, виховних та інших питань.

Центральною ланкою такого управління є здійснення всебічно обґрунтованих навчально-пізнавальних дій на свідомість, від-

чуття, інтелектуальну сферу засуджених.

Педагогічним управлінням навчальною діяльністю є діяльність двох взаємодіючих підсистем – колективу викладачів (підсистема 1) і колективу засуджених (підсистема 2).

Зовнішня повідомка та управлінська інформація (постанови, накази, інструкції, розпорядження та ін.) поступає на підсистему 1 і перероблюється з урахуванням внутрішньої повідомчої інформації, котра в свою чергу складається із спостережень за життям та діяльністю учнівського колективу засуджених, вивчення результатів їх діяльності, контролю за виконанням навчально-пізнавального вимог і спрямовується внутрішньої керуючої інформації у 2-гу підсистему.

У внутрішню управлінську інформацію входять всі розпорядження з організації навчальної діяльності, вимоги до підвищення її ефективності.

На основі зворотного зв'язку про результати навчальної діяльності засуджених вносяться корективи в діяльність колективу викладачів з метою підвищення ефективності застосування засобів, форм і методів навчального процесу.

На підставі аналізу знань, умінь, інтересів і практичних навичок засуджених викладачі будують диференційовану учбову роботу. Сюди входять: вивчення засуджених і їх інтелекту, проектування пізнавальної діяльності, визначення методів, шляхів, форм педагогічної дії, визначення змісту навчальної підготовки, вироблення загальних й індивідуальних вимог до учнів.

Практичний досвід свідчить про те, що ефективність функціонування підсистеми 1 значно підвищується, якщо діяльність засуджених побудована на принципі загальної зацікавленості, активності, чергування підпорядкування і керівництва, взаємній відповідальності та вимогливості, обліку їх інтересів.

Педагогічне управління навчальною діяльністю може бути успішним тоді, коли колектив викладачів передбачає мотиви, цілі, засоби, результат діяльності засуджених, коректує їх відповідно до завдань утворення сьогоденного дня. При цьому важливо уміти ставити об'єктовані цілі, завдання діяльності, доводити їх до навчальної групи засуджених, спонукати їх зусилля на досягнення мети та створювати готовність до її виконання, яка ґрунтується на знанні засобів, способів навчально-пізнавальної діяльності, послідовності її виконання і передбачуваних результатах. Колектив викладачів озброює засуджених відповідними засобами і способами діяльності, організовуючи таким чином її виконання. Контроль дозволяє попередити помилки, своєчасно їх виправити. Адекватна оцінка результатів стимулює активність засуджених, викликає вірне відношення до досягнутого результату.

Взаємозв'язок і взаємозалежність процесу управління навчальною діяльністю характеризуються: 1) центральною ланкою в управлінні є взаємодія колективу викладачів і колективу засуджених. Отже, ефективність управління залежить від вірної взаємодії обох підсистем; 2) провідна роль в управлінні належить колективу викладачів, його умінню включати засуджених в навчальну діяльність, вірно її організувати; 3) у процесі взаємодії виникають ділові й особисті зв'язки, відносини між обома підсистемами, при цьому мотиви, цілі, засоби і способи, результати навчальної діяльності колективу викладачів повинні відображати в собі зміст відповідних ланок навчальної діяльності колективу засуджених [3].

Основними засобами викладачів є: вироблення єдиних і диференційованих психолого-педагогічних вимог, загальних і приватних завдань, що стоять перед колективом засуджених, організація комплексу навчально-виховних заходів, спрямованих на активізацію інтересів, потреб, мотивів, ідеалів.

Діяльність викладачів спрямована на те, щоб кожного засудженого, з урахуванням його індивідуально-психологічних особливостей і можливостей, підготувати до засвоєння навчального матеріалу.

Діяльність викладачів починається з вивчення особистості й колективу навчального класу. Ця робота здійснюється як систематичне повсякденне накопичення інформації про рівні інтелектуального розвитку засуджених.

У певні моменти на перший план висувається прогностичне вивчення особи і колективу навчального класу. Його мета – передбачати можливі зміни в інтересах і мотивах членів колективу у зв'язку з пред'явленими вимогами.

Часто вивчення особи і колективу набуває діагностичний характер, суть якого – виявлення причин навчальних неуспіхів, різного роду подій, що мали місце в той або інший період.

Вивчення особи і колективу навчального класу, планування навчально-пізнавальної діяльності служать основою для ухвалення педагогічно обґрунтованого вірного рішення, спрямованого на формування у них знань, умінь і навичок, мотивів і інтересів. Конкретне рішення вважається педагогічно обґрунтованим, якщо в ньому враховані можливості особи і класу, їх особливості, рівні розвитку, тобто все те, що сприяє або перешкоджає ефективній навчальній діяльності.

Педагогічно обґрунтоване рішення характеризується такими ознаками.

1) Задум навчально-виховних дій повинен забезпечувати доцільне використання активності засуджених. 2) Завдання, індивідуальні і колективні доручення слід розробляти і формулювати так, щоб вони мобілізували засуджених, викликали підйом духовних сил, формували почуття відповідальності, розвивали соціально значущі мотиви навчання. 3) Передбачене задумом викладача розташування членів навчального класу, розподіл обов'язків повинно забезпечувати умови для позитивних взаємин між його членами. 4) У педагогічному рішенні при необхідності підготовки засуджених до виконання поставлених навчальних завдань передбачається: інструктаж, спеціальне цілеспрямоване навчання (оволодіння способом виконання нового завдання), етично-вольова мобілізація, раціональне розташування активу, пасиву.

Ефективність педагогічного управління навчальною діяльністю значною мірою залежить від взаємодії всіх викладачів.

Взаємодія викладачів розглядається як управлінська діяльність, спрямована на організацію навчально-пізнавальної роботи в навчальному класі, узгодження і об'єднання зусиль та можливостей учнів, використання переваг їх спільної діяльності в цілях найбільш успішного вирішення учбових завдань.

Взаємодія між викладачами різних дисциплін передбачає встановлення між ними вірних взаємин, повного розуміння завдань, поставлених перед ними, що створює необхідну ділову атмосферу і творчий настрій в роботі із засудженими. Взаємодія викладачів припускає створення зацікавленої обстановки в колективі навчального класу, організацію скоординованої навчально-пізнавальної діяльності.

Щоб така взаємодія давала позитивні результати, викладачі зобов'язані: передбачати мотиви навчальної діяльності засуджених; вірно планувати навчальну діяльність та її результати; чітко розподіляти обов'язки між собою; уміти ставити і мотивувати майбутню навчальну діяльність; знати особливості окремих засуджених і різних груп, і з урахуванням цього будувати навчальну діяльність; вірно обирати і обґрунтовувати адекватні об'єкту діяльності засоби і способи; уміти мобілізувати для досягнення поставленої мети знання, уміння, навички засуджених; заздалегідь проектувати очікувану реакцію засуджених на навчально-виховні вимоги.

Суспільна діяльність в умовах пенітенціарного закладу робить істотний вплив на виправлення засуджених. Виховна ефективність цієї діяльності знаходиться в прямій залежності від її організації, обміркованості, коли враховується рівень виправлення або кримінальної зараженості осіб, що відбувають покарання у виправних установах, їх інтереси і потреби.

Література та джерела

1. Бархаленко Є.В. Психолого-педагогічні аспекти вдосконалення процесу виховання неповнолітніх засуджених / Є.В.Бархаленко // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 2000. – № 5. – С. 183 – 186.
2. Вівчар П.В. Особливості морального виховання неповнолітніх засуджених у виховно-трудовах колоніях: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Павло Васильович Вівчар / Тернопільський держ. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Т., 1999. – 19 с.
3. Горенко С.В. Педагогічні умови ресоціалізації неповнолітніх засуджених у закладах пенітенціарної системи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 „Соціальна педагогіка” / Сергій Володимирович Горенко / Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2004. – 20 с.
4. Исправительная (пенитенциарная) педагогика. – Рязань: РВШ МВС СССР, 1993. – 127 с.
5. Інновації в роботі з ресоціалізації неповнолітніх, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі: метод. матеріали / За заг. ред. В. П. Лютого. – К. : Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді, 2005. – 104 с.
6. Литвишков В.М. Пенитенциарная педагогика: курс лекцій / В.М.Литвишков, А.В.Митькина. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2004. – 400 с.
7. Методичний посібник по роботі з дітьми, які тимчасово перебувають в спеціальних закладах / Т. П. Кравчук, Б. П. Лазаренко, Т. П. Кравир. – К. : Приймальник-розподільник для неповнолітніх головного управління МВС України в м. Києві; Інститут соціальної та політичної психології АПН України, 2003. – 209 с.
8. Синьов В.М. Пенітенціарна педагогіка: в основних запитаннях і відповідях: Навчальний посібник / В. М.Синьов, В. І. Кривуша. – К. : ДЦССМ, ДДУПВП, 2000. – 123 с.
9. Супрун М. О. Проблема навчання та виховання розумово відсталих підлітків в умовах виховної колонії (історико-педагогічний аспект) / М. О. Супрун // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 2001. – № 6. – С. 256 – 261.

В статтє раскрывається поняття учебной деятельности в условиях исправительного учреждения. Также характеризуется мотивирующие факторы, которые влияют на этот процесс; описываются основные дидактические принципы, на которых базируется учебная деятельность осужденных; представлена классификация основных методов обучения: словесные (рассказ, объяснение, беседа, лекция, самостоятельная работа с учебниками и книгами); наглядные (наблюдение, демонстрация наглядных пособий, кинофильмы, диафильмы); практические (устные и письменные упражнения, графические и лабораторные работы, эксперимент).

Ключевые слова: учебная деятельность, дидактические принципы, методы обучения, формы обучения.

The author of the article has explained the concept of educational activity in the conditions of the prison, as well as motivating factors, which influence this process. The basic didactic principles have been considered, which are based on the training activities of convicted persons; the classification of the main methods of training has been given: verbal (story, explanation, discussion, lecture, independent work with textbooks and books); visual (observation, the demonstration of visual AIDS, films, filmstrips); practical (oral and written exercises, graphics, and laboratory work, experiment).

Keywords: educational activities, didactic principles, teaching methods, forms of training.

УДК 37(477.87) Венелін-Гуца

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ Ю.ГУЦИ-ВЕНЕЛІНА

Кухта Марія Іванівна

м.Ужгород

Стаття вміщує аналіз рукопису закарпатського вченого-славіста Ю.Гуци-Венеліна «О воспитании юношества», вперше опублікованого через 165 років після його смерті.

Ключові слова: виховання, юнацький вік, моральне виховання, закон «моральної пощади», педагогічне недбальство.

Актуальність теми. Педагогічні погляди українських вчених проминулих століть спонукають сучасників до осмислення, а часом і переосмислення національної системи освіти і виховання, оскільки пошук оптимальних шляхів і засобів впливу на підрастаюче покоління є перманентним процесом, який не передбачає завершеності навіть у віддаленій у часі перспективі. У цьому зв'язку викликає неабияке зацікавлення дослідників-педагогів спадщина Юрія Івановича Гуци-Венеліна, вченого європейського рівня, основоположника славистичної науки, з дня народження якого в цьому році виповнюється 210 років. Адже його педагогічні погляди відображають загальноєвропейський контекст теорії навчання

та виховання першої половини XIX ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що постать Ю. Гуци-Венеліна в науковому світі є цікавою й досить неординарною, адже народився він (за сучасним територіальним поділом) в Україні, працював у Молдавії, Росії, а ще одна важлива частина його короткого життя належить Болгарії. До слова, в Національному музеї розвитку освіти Болгарії (м.Габрово) зберігаються праці вченого, присвячені дослідженню болгарського етносу. У м.Габрові встановлений пам'ятник вченому, а головна вулиця міста названа його іменем. Саме тому наукова спадщина відомого вченого-славіста Ю.Гуци-Венеліна є об'єктом досліджень науковців Болгарії, Росії, України, в тому числі вчених Ужгородського національного університету Д.Данилюка, Г.Павленка та ін. У своїй сукупності їх дослідження складають вагомий історіографічний матеріал, що розкриває глибину і багатогранність наукової спадщини Ю.Гуци-Венеліна. Відомо, що в московських архівах збереглося кілька рукописних нотатків, присвячених пе-